

Małek, Janusz

"Studien zur preussischen
Historiographie des 16.
Jahrhunderts", Udo Arnold, Bonn
1967 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2, 317-319

1970

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

R E C E N Z J E I O M Ó W I E N I A

Udo Arnold, *Studien zur preussischen Historiographie des 16. Jahrhunderts*, Bonn 1967, ss. 259, 10 rycin.

Książka Udo Arnolda ukazała się w serii dysertacji doktorskich prof. Walthera Hubatscha w Bonn¹. U. Arnold zajął się dziejopisarstwem gdańskim w XVI wieku. Jego praca poświęcona jest szerokiej analizie jednej z gdańskich kronik szesnastowiecznych, przechowywanej obecnie w *Oberlandsgericht* w Celle. Wyniki tej analizy rzucił autor na szersze tło historiografii gdańskiej, wykorzystując w znacznym stopniu ustalenia zawarte w ostatniej pracy Jolanty Dworzaczkowej o dziejopisarstwie gdańskim². Jednak w partiach analitycznych, a te dominują w książce, jest to praca oryginalna. Wymagała ona od autora wielkiej skrupulatności.

Książka składa się z wstępu, ośmiu rozdziałów treści, spisu źródeł i literatury, indeksu oraz załączonych rycin, m.in. jest tu widok Gdańska z 1555 r. oraz ryciny przedstawiające przebieg bitwy grunwaldzkiej. Rozdział I przedstawia historiografię pruską od początków do połowy XVI wieku. Nie wychodzi on w zasadzie poza ustalenia Maxa Toeppena³ i stanowi tylko wprowadzenie do tematu. W rozdziale II *Gdańska kronika z Oberlandsgericht Celle* autor daje opis rękopisu oraz analizuje ilustracje. Na rękopis ten zwrócił uwagę Walther Hubatsch⁴, ma być on opublikowany przez W. Hubatscha i U. Arnolda w t. 7 *Scriptores rerum Prussicarum*. Autor zwraca uwagę, iż materiał ilustracyjny może się przydać w badaniach heraldycznych. Interesujące jest wskazanie na inwentarz zamku królewieckiego z 1568 r. przechowywany w *Deutsches Zentralarchiv, Brandenburg-Preussen*. Rep. 42 I K, N. 1—2. Zajmuje się nim Iselin Gundermann, nalezając żywić nadzieje, że uprzystępní go czytelnikom. Kolejny rozdział III poświęcony jest porównaniu kroniki Henryka Redena z rękopisem z Celle, a rozdz. IV ustala autora i czas powstania kroniki Redena, kroniki X i kroniki z Celle. Rękopis z Celle powstał między 19 lutego 1553 r. a 3 października 1556 r.; jej autorem był zapewne nieznan z imienia gdańszczanin. W kolejnym rozdziale zajął się autor analizą treści kroniki z Celle i doszedł do wniosku, że nie wnosi ona prawie nic nowego, co by nie było znane już z innych kronik gdańskich. Jest ona po prostu wysoko rozwiniętą formą kompilacji. Bezsprzecznie najbardziej interesujący jest rozdział VI, poświęcony źródłom kroniki z Celle, a zwłaszcza fragment dotyczący tzw. kroniki Christiana. Według rękopisu z Celle pierwszy biskup pruski Christian miał być autorem własnej kroniki (s. 114). Kronika z Celle jest źródłem niezależnym od Grunau (któremu przypisuje się wymyślenie kroniki Christiana), choć być może wspólną podstawą dla nich była kronika dominikanów ebląskich. Arnold analizując ten problem, podaje dotychczasowe poglądy w nauce, aby w koń-

¹ Por. recenzję S. Serczyka w „Zapiskach Historycznych”, t. 34, z. 2, Toruń 1969, ss. 112—113.

² J. Dworzaczkowa, *Dziejopisarstwo gdańskie do połowy XVI w.*, Gdańsk 1962.

³ M. Toeppen, *Geschichte der Preussischen Historiographie*, Berlin 1853.

⁴ W. Hubatsch, *Zur altpreussischen Chronik des 16. Jahrhunderts*, *Altpreussische Monatsschrift*, Bd. 50/51, München 1955, ss. 441—443.

cu odrzucić istnienie kroniki Christiana. Opowiada się jedynie za istnieniem jakiejś nieznannej kroniki. Rozumowanie Arnolda nie jest tu w pełni precyzyjne, szkoda, że zbyt niewolniczo trzyma się poglądów Maxa Toeppena. Przyjrzyjmy się więc temu zagadnieniu bliżej. Otóż w 1555 r. pisał Marcin Kromer⁵, iż podczas jego pobytu u biskupa chełmińskiego Stanisława Hozjusza w Lubawie, ów pokazywał mu starą niemiecką księgę. Trzydzieści lat później kronikarz Lukas Dawid⁶ uzupełnił tę informację, iż miało to miejsce w 1550 r. i że Hozjusz listem z 12 grudnia 1550 r. powiadomił o tym ks. Albrechta oraz kanclerza Jana Kreytzena przebywającego w Krakowie. Dodajmy, iż listu tego nie ma w listach Jana Kreytzena do Albrechta, z których wynika, iż istotnie Kreytzen był w grudniu 1550 r. w Krakowie. Listu Hozjusza do Albrechta nie odnalazłem ani w *Hosii Epistolae*⁷, ani w archiwum w Getyndze, ani wreszcie w Archiwum Diecezji Warmińskiej w Olsztynie. Być może Lucas Dawid zatrzymał u siebie te listy z ewentualnym odpisem kroniki. Interesujące jest to, że już w 1551 r. na sejmiku Prus Królewskich Hozjusz mówił, iż na zamku lubawskim znajdują się dowody polskości ziem pomorskich⁸.

Lucas Dawid cytuje całe fragmenty z owej starej księgi. Max Toeppen⁹ twierdził, iż Lucas Dawid nie miał tej kroniki w rękę, a cytował Grunaua, który pokrywa się nieomal dosłownie ze starą księgą. Słusznie podważył ten pogląd ostatnio Karol Górski¹⁰ twierząc, iż Hozjusz i Kromer odróżniliby szesnastowieczne pismo Grunaua od starszego pisma. Argument ten pomija Arnold milczeniem. Równocześnie opowiada się za poglądem Maxa Toeppena, iż Lucas Dawid cytował tę kronikę z drugiej ręki, tj. za Grunauem. Wiele jednak przemawia za tym, iż Dawid rzeczywiście korzystał ze starej księgi. Wszak do 1549 r. był kanclerzem, biskupa chełmińskiego Tidemana Giesego w Lubawie, a już od 1541 r. zbierał materiały do przyszłej kroniki Prus. Mógł wówczas zapoznać się z tą kroniką. Mógł też korzystać z ewentualnych odpisów Hozjusza. W swojej kronice wyraźnie powołuje się na tę kronikę, choć sam zaznaczył (na długo przed Maxem Toeppenem), iż kronika ta powtarza prawie słowo po słowie Grunaua¹¹. Również Johann Christoph Volbrecht¹² wierzy, iż Dawid miał w rękę kronikę Christiana. Jeszcze 13 stycznia 1576 r. Lucas Dawid pisał do rady miasta Gdańska prośbę o wypożyczenie kilku kronik, w tym kroniki Christiana z klasztoru dominikanów¹³. Komentując to Hans Schmauch stwierdza, iż brak odpowiedzi na ten list pozostawia sprawę egzystencji kroniki Christiana otwartą. Wreszcie Dawid jest przeciwny poglądom tej kroniki i trudno przyjąć, aby cytował ją, nie mając jej w rękę.

⁵ M. Kromer, *De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX*, Bazylea 1555, s. 195.

⁶ L. Dawid, *Preussische Chronik*, Bd. 2, Königsberg 1812, s. 10.

⁷ *Stanisłai Hosii Epistolae*, wyd. F. Hipler i W. Zakrzewski, t. 1. Kraków 1879.

⁸ G. Lengnich, *Geschichte der Preussischen Lande, Königlich-Polnischen Antheils*, Danzig 1723, s. 63.

⁹ M. Toeppen, op. cit., s. 230; tenże, *Mittheilungen über die preussische Historiographie*, Neue Preussische Provinzial-Blätter, Bd. 4, Königsberg 1847, s. 359.

¹⁰ K. Górski w recenzji z cytowanej pracy. J. Dworzaczkowej, *Studia Źródłoznawcze*, t. 8, Poznań 1963, s. 202.

¹¹ L. Dawid, op. cit., Bd. 2, s. 43.

¹² J. Ch. Volbrecht, *Zulängliche Nachricht von Magistri Lucae Davidi, Erleutertes Preussen*, T. 1, s. 590.

¹³ H. Schmauch, *Über die Arbeitsmethode und die Quellen des L. Dawid, Prussia*, Bd. 29, Königsberg 1931, ss. 286—287.

Toeppen uważając kronikę Christiana za wymysł Grunaua stwierdził, iż wiele lat uplynie, zanim ktokolwiek odważy się upomnieć o nią. Dziś w istnienie jakiejś kroniki wierzy także Arnold, choć odrzuca, aby była to kronika Christiana, zaś Jolanta Dworzaczkowa¹⁴ podziela pogląd Toeppena. Ostatnio Andrzej Wojtkowski¹⁵ przypuszcza, iż stara księga — to akta procesu warszawskiego 1339 r. i korzysta tutaj z Lucasa Dawida¹⁶, który powołuje się na wiadomości zaczerpnięte ze starej księgi.

Trudno jednak przyjąć, aby Krcmer, który znał archiwum koronne i je inwentaryzował¹⁷, nie odróżnił starej księgi spisanej w języku niemieckim od akt procesowych. Andrzej Wojtkowski zwrócił przy okazji uwagę, iż stara księga zawiera nie tylko informacje o sprowadzeniu Krzyżaków zgodnie z przyjętym dzisiaj poglądem w nauce polskiej, ale także wiadomości późniejsze, pochodzące z 1339 r. Czyżby była to jakaś nieznaną kroniką czternastowieczną, zawierająca w sobie zapiski Christiana (?) i akta procesu warszawskiego 1339 r. (?), z której tak skwapliwie korzystał Grunau. Należałoby szczegółowo przeanalizować 6 tomów Lucasa Dawida, czy nie powołuje się on jeszcze na inne wiadomości zaczerpnięte ze „starej księgi”. Czy są w ogóle szanse na wyświetlenie tej sprawy? Dotychczasowe poszukiwania w Szwecji nie dały żadnych wyników, choć można by snuć przypuszczenia, iż kronika zawieruszyła się w czasie wojen szwedzkich i znalazła się w Skandynawii. Do 1945 r. istniała spuścizna rękopisemna po Dawidzie. Znał ją Hans Schmauch¹⁸ i opublikował jej inwentarz, niestety nie przebadał gruntownie. Ewentualne odnalezienie tych materiałów może dać szansę rozwikłania zagadki istnienia tzw. kroniki Christiana.

Rozdział VII poświęcił autor polskim wpływom na gdańską tradycję historiograficzną, wykazując, iż pierwszorzędną rolę odgrywała tutaj kronika Macieja z Miechowa. Wreszcie rozdział ostatni usytuowuje kronikę z Celle w ramach pruskiej historiografii XVI wieku.

Książka Udo Arnolda po ostatnich publikacjach Jolanty Dworzaczkowej stanowi nowy doniosły krok w poszerzeniu naszej wiedzy o dziejopisarstwie pruskim, a zwłaszcza gdańskim w XVI stuleciu. Obecnie na swego badacza czeka pochodzący z Warszawy kronikarz gdański Stanisław Bornbach.

Janusz Mallek

Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands, Münster-Osnabrück, Bd. 31/32, 1967/68, H. 92/93, ss. 476; Bd. 33, 1969, H. 94, ss. 432.

Obydwa tomy czasopisma poświęcono w całości dziejom Warmii i jej sąsiedztwa, począwszy od późnego średniowiecza aż po rok 1945. Zawierają rozprawy, przyczynki, recenzje; publikują dokumenty oraz zestawienia bibliograficzne.

Z dziejów średniowiecza czasopismo dostarcza materiałów na temat Dominika z Prus (1384—1460). Pochodził on z wioski położonej nad morzem, między Elblągiem a Gdańskiem. W 1409 r. wstąpił do klasztoru kartuzów w Trewirze. Pozostawił po sobie szereg dzieł pisanych po łacinie: *Corona gemmaria BMV*, *Liber expe-*

¹⁴ J. Dworzaczkowa, *Kronika pruska Szymona Grunaua jako źródło historyczne*, Studia Źródłoznawcze, t. 2, Poznań 1958, s. 124.

¹⁵ A. Wojtkowski, *Tezy i argumenty polskie w sporach terytorialnych z Krzyżakami*, Olsztyn 1968, s. 204.

¹⁶ L. Dawid, op. cit., Bd. 8, s. 123.

¹⁷ H. Chłopotcka, *Procesy Polscy z Zakonem Krzyżackim*, t. *Sudium źródłoznawcze*, Poznań 1967, s. 119.

¹⁸ H. Schmauch, op. cit., ss. 291—293.